

3.2 Кредитне забезпечення інноваційної діяльності в Україні

Стан фінансової системи та динаміка технологічного розвитку знаходяться в тісному взаємозв'язку. Зокрема, Британія стала батьківщиною промислового перевороту завдяки досить високому ступеню розвитку фінансової системи. Багато принципів нових технологій існували задовго до її початку, але дефіцит капіталу стримував їх впровадження. Саме розвиток ринку капіталу і виникнення значних обсягів організованих заощаджень створили умови для старту промислової революції і пов'язаного з нею економічного підйому [97].

Таким чином, належне фінансово-кредитне забезпечення інноваційної діяльності є важливою складовою стратегії ефективного впровадження моделі інноваційно-інвестиційного розвитку вітчизняної економіки. Необхідною умовою, реалізації зазначеної моделі розвитку є ефективне функціонування банківської системи. Зокрема, важливою функцією банківської системи повинне стати акумулювання заощаджень та спрямування їх у забезпечення інноваційного розвитку національної економіки. Можливості кредитного забезпечення інноваційної діяльності визначаються грошово-кредитною політикою держави.

Грошово-кредитні (монетарні) регулятори інноваційної діяльності включають грошову політику та кредитну політику. Грошова політика передбачає вплив на кількість і ціну (відсоткова ставка) пропонованого позичкового капіталу з одного боку, і вплив на попит, механізми і напрями використання кредитів, з іншого боку, відповідно до цілей державного регулювання інноваційного розвитку. Кредитна політика зорієнтована на кредитування та інвестування пріоритетних високотехнологічних галузей і напрямів інноваційної діяльності [71].

На думку вітчизняних науковців, можливості монетарної політики в забезпеченні реальної грошової стабілізації є досить обмеженими. Тому вона повинна доповнюватися ефективними немонетарними інструментами. В

реалізації такої підтримки існує декілька визначальних позицій. Серед яких слід акцентувати увагу на необхідності зменшення податкового навантаження та створенні ефективного антимонопольного (конкурентного) середовища, що є однією з найважливіших, але й однією з найслабших характеристик сучасної вітчизняної економічної моделі. Також важливою є детінізація української економіки. Тобто задля забезпечення інноваційно спрямованого соціально - економічного розвитку важливим є поєднання інструментарію грошово-кредитної та немонетарної антиінфляційної політики [46].

Важливим фактором переходу до інноваційної моделі розвитку є підвищення інноваційно-інвестиційної активності. Саме брак інвестицій є однією з головних перешкод переходу до інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку національної економіки. Грошово-кредитна політика держави впливає на інвестиційні умови, регулюючи грошовий обіг і роботу банківської системи. Важливим завданням в контексті переходу до інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку вітчизняної економіки є усунення диспропорцій у розподілі інвестицій між реальним сектором економіки та фінансовим сектором та забезпечення нарощування обсягів довгострокового кредитування суб'єктів господарювання, які здійснюють інноваційно спрямовану діяльність. Тобто держава, комерційні банки, спеціальні кредитні установи на зразок державної інноваційної фінансово-кредитної установи повинні стати активними суб'єктами інноваційно-інвестиційного процесу [31]. На користь кредитування як одного з найважливіших інструментів регулювання інноваційної діяльності свідчить те, що, на думку вітчизняних вчених, при застосуванні кредиту створюються сприятливі умови для економічного використання ресурсів, оскільки суб'єкти ринку можуть здійснювати свою діяльність при мінімальному обсязі власних коштів, а також зменшенні резервів, у тому числі їх грошової частини. Також використання банківського кредиту для збільшення основного капіталу, який необхідний для розвитку виробництва, вимагає послідовного контролю за

ефективністю капітальних витрат, що обумовлюється необхідністю погашення позик за рахунок прибутку від здійснюваних заходів і встановлення строків погашення позик в межах строків окупності прокредитованих заходів [103].

Про актуальність розвитку довгострокового кредитування як засобу фінансування інноваційної діяльності свідчить те, що у публікаціях вітчизняних науковців розглядається інноваційна функція довгострокового кредиту. Інноваційна функція довгострокового кредиту реалізується через фінансування новітніх за формою та змістом проектів нематеріального характеру [91]. Виникає питання, чому акцент робиться саме на нематеріальному характері інновацій? Попри певну дискусійність наведеного визначення інноваційної функції довгострокового кредиту, важливим є вже саме її виділення. В умовах, коли рівень конкурентоспроможності економіки визначається багато в чому рівнем її інноваційності, інноваційна функція кредиту повинна посилюватися. Хоча б шляхом застосування закордонного досвіду щодо державних банків розвитку, таких як, наприклад, Банк реконструкції і розвитку Німеччини (KfW) чи Державний банк розвитку в Китаї (CDB). Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить, що саме державні банки розвитку є важливою складовою державної підтримки модернізації економіки шляхом довгострокового кредитування.

Задля більш широкого залучення комерційних банків до кредитування інноваційної діяльності необхідним є відповідне стимулювання. Зокрема існують пропозиції щодо забезпечення пріоритетності виділення кредитних ресурсів на пільгових умовах рефінансування для банків, які кредитують високоефективні інвестиційні проекти, в першу чергу інноваційного спрямування [31]. На думку вітчизняних дослідників, низькі темпи структурної перебудови в економіці, недосконала система оподаткування, недостатня платоспроможність багатьох вітчизняних підприємств, слабка нормативно - правова база, що забезпечує захист прав кредиторів, спричиняє відчутну ризикованість кредитування суб'єктів реальної економіки. Тому для

стимулювання кредитної діяльності банків у сфері інноваційного бізнесу слід надавати банкам дозвіл на використання спільно з кредитованим підприємством результатів інноваційної діяльності і отримання доходу від такого використання. Також доцільним є визначення можливостей встановлення банком прав власності на частину результатів від інноваційної діяльності, що кредитується цим банком. Перспективним вважається розвиток такої форми інноваційного інвестування, як фінансування проектів, у яких банки беруть на себе управління [1]. Необхідно дотримуватися врахування пріоритету інноваційно-інвестиційної стратегії у всіх аспектах кредитної політики. Тому важливим є забезпечення в закордонних кредитних лініях квот на розвиток інноваційної інфраструктури, закупку обладнання для реалізації високоефективних інноваційних проектів під гарантії держави та ліцензій на високоефективні технології і ноу-хау для освоєння виробництва інноваційної продукції [90].

Здійснення інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку є завданням державного рівня, тому не можна оминати увагою проблеми бюджетного кредитування інноваційної діяльності в Україні. Державна фінансова підтримка інноваційної діяльності здійснюється також шляхом функціонування спеціальної кредитної установи, а саме, Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, яка була перейменована з УДК та створена відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 року № 1007. Засновником ДІФКУ є держава в особі Кабінету Міністрів України. Установа відноситься до сфери управління Державного агентства України з інвестицій та інновацій. Метою ДІФКУ є здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку національної економіки. Основними завданнями Установи є: 1) фінансування за рахунок власних та залучених коштів науково-технічних і маркетингових досліджень, конструкторсько-технологічних та інших проектних робіт, науково-технічного пошуку,

інноваційних та інвестиційних проектів і програм, спрямованих на впровадження у виробництво прогресивних науково-технічних розробок і технологій, освоєння випуску нових видів продукції шляхом створення нових виробництв; 2) фінансування заходів щодо розвитку інноваційної інфраструктури; 3) залучення коштів, у тому числі іноземних, для фінансування науково-технічних і маркетингових досліджень, конструкторсько-технологічних та інших проектних робіт, науково-технічного пошуку, інноваційних та інвестиційних проектів і програм; 4) розроблення та здійснення комплексу заходів передінвестиційного характеру; 5) налагодження співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, урядовими та неурядовими організаціями іноземних держав з питань залучення фінансових ресурсів в економіку України і реалізації спільних інноваційних та інвестиційних проектів, програм [9].

Згідно фінансового звіту Державного агентства України з інвестицій та інновацій за 2007 рік у звітному році обсяг бюджетних асигнувань Держінвестицій було затверджено Законом України "Про Державний бюджет України на 2007 рік" (із змінами) за наступними бюджетними програмами (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Бюджетні асигнування Держінвестицій у 2007 році

Назва бюджетної програми	Сума фінансування із загального фонду державного бюджету, тис. грн.
Керівництво та управління у сфері інвестиційної та інноваційної політики	12 195,4
Державна програма розвитку Національної депозитарної системи України	25 000,0
Заходи щодо формування позитивного інвестиційного іміджу	5 077,0
Утримання регіональних центрів інноваційного розвитку та впровадження регіональних і галузевих інноваційних програм	50 000,0
Фінансова підтримка інноваційних та інвестиційних проектів, у першу чергу з впровадження передових технологій, що реалізуються в галузях промисловості, у тому числі технологічними парками, через механізм здешевлення кредитів	144 500,0

Надання кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів у галузях економіки, у першу чергу з впровадження передових енергозберігаючих технологій з виробництва альтернативних джерел палива	484 000,0 (283 400,0 із спеціального фонду державного бюджету)
---	--

Використання бюджетних коштів по системі Держінвестицій в 2007 році здійснювалося відповідно до кошторисів, планів асигнувань із загального фонду державного бюджету, планів надання кредитів із загального та спеціального фондів державного бюджету, планів використання бюджетних коштів та порядків використання бюджетних коштів, затверджених в установленому порядку. Загальна сума касових видатків за 2007 рік становить 849370,5 тис. грн., в тому числі по загальному фонду - 674584,9 тис. грн., по спеціальному -174785,6 тис. гривень. Протягом 2007 р. надано кредити 14 суб'єктам господарювання на загальну суму 655123,3 тис. грн., 19 суб'єктам господарювання компенсовано сплачені відсотки за кредитними договорами [111].

Проблемою бюджетного кредитування і, зокрема, Державної інноваційної фінансово-кредитної установи є те, що часто проекти, які протягом останнього часу претендували і згодом отримували фінансову підтримку інноваційних і інвестиційних проектів через механізм здешевлення наданих кредитів за рахунок коштів, передбачених у держбюджеті, передовсім не мали механізму повернення вкладених коштів. Програми розробляються, але їх автори автоматично розраховують на те, що кошти їм "подарували". Часто інноваційне обладнання та технології не такі вже дорогі, але господарники все ще не звикли міркувати такими категоріями, як поворотність коштів, бізнес-плани, застави, нотаріальне забезпечення таких угод. Тому важливим завданням є підсилення вимог щодо гарантій забезпечення повернення бюджетних коштів, зокрема шляхом застави землі, будівель і т.п. [32].

Нині постає необхідність удосконалення системи кредитно-інвестиційного стимулювання інноваційної діяльності. На думку вітчизняних вчених, кредитно-інвестиційні регулятори охоплюють досить широкий

спектр важелів: процентні ставки, цільові економічні фонди, амортизаційні відрахування, кредити, тощо. Важливість кредитно-інвестиційних регуляторів полягає в тому, що діючи переважно на макроекономічному рівні, вони визначають основні пропорції інноваційного сегменту національних, регіональних та локальних господарських комплексів. Тому задля реалізації інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку вітчизняної економіки необхідно зосередитись на активному впровадженні таких кредитно-інвестиційних регуляторів: створення сприятливих умов для фінансово-кредитних і страхових компаній, які працюють у рамках корпоративних структур з метою фінансування інновацій і страхування кредитних ризиків; розвиток лізингу наукомісткого устаткування і приладів; удосконалення конкурсної системи відбору інноваційних проектів і їх виконавців; сприяння малому підприємству щодо участі в конкурсах з реалізації інноваційних програм і проектів за рахунок бюджетних коштів; розвиток системи венчурного фінансування у науково-технічній сфері; підтримка і стимулювання інвесторів, що вкладають кошти в наукомістке високотехнологічне виробництво [71].

Підтримка і стимулювання інвесторів, що вкладають кошти в наукомістке високотехнологічне виробництво, можливі за умов підвищення дохідності зазначених інвестицій та здійснення заходів задля зниження їх ризикованості. Стосовно фінансово-кредитних установ, важливими напрямками стимулювання їх інвестиційної діяльності у сфері інновацій є такі: надання податкових пільг, зокрема з оподаткування прибутку, отриманого від операцій з фінансування інноваційних проектів, звільнення від оподаткування тієї частини прибутку фінансово-кредитних установ, яка спрямовується на придбання акцій інноваційних підприємств; зниження ставки податку на прибуток фінансово-кредитних установ в разі довгострокового фінансування високотехнологічних інноваційних проектів на строк від 3 до 5 років; зниження норм обов'язкового резервування на ресурси, що залучаються банками на термін понад 1 рік, що призведе до

розширення ресурсної бази для інноваційного фінансування та дозволить зменшити вартість інноваційних кредитів для позичальника; розвиток системи пільгового довгострокового рефінансування Національним банком України тих комерційних банків, що активно фінансують підприємства, які реалізують високоефективні інноваційні проекти. Задля зниження ризику фінансово-кредитних установ при фінансово-кредитному забезпеченні інноваційної діяльності важливими є такі заходи: державне страхування інноваційних вкладень малих підприємств за рахунок спеціально створених страхових компаній, які розробляють і впроваджують високотехнологічну продукцію та діяльність яких пов'язана зі значним інвестиційним ризиком; надання державних гарантій за стратегічно пріоритетними напрямками інноваційного фінансування, тобто чим більше підприємство витратило власних ресурсів на фінансування інноваційних проектів у попередніх періодах, тим більша сума довгострокового інноваційного кредиту може бути надана йому банком та гарантована державою [87]. Важливою є підтримка інноваційно-інвестиційних ініціатив на місцевому рівні. Тому вітчизняні науковці пропонують для здійснення фінансової підтримки місцевих інноваційних програм розвивати систему комунальних спеціалізованих небанківських інноваційних кредитних інститутів, що підпорядковані виконавчим органам місцевого самоврядування. Кошти таких установ формуються за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету, залучених вітчизняних та іноземних інвестицій юридичних та фізичних осіб, власної чи спільної фінансово-господарської діяльності, інших джерел, не заборонених законодавством України. Підтримка інноваційних проектів інноваційною кредитною установою повинна здійснюватися шляхом надання кредитів чи передавання майна у лізинг за умови наявності гарантій повернення коштів у вигляді застави майна, договору страхування, банківської гарантії, договору поруки [71].

Інновації – це категорія, яка стосується також і технологій монетарного регулювання економіки, тобто важливим є впровадження новітніх технологій

централізованого регулювання грошових потоків. На думку вітчизняних науковців, пріоритетним напрямком серед технологій регулювання грошової пропозиції є централізована організація грошових потоків по лінії трансформації заощаджень в інвестиції. Така політика стосовно організації грошових потоків передбачає, що основні грошові потоки проходять через державні банки, що відповідають за інвестування акумульованих заощаджень, залучених кредитних ресурсів у розвиток виробництва відповідно до централізовано визначених пріоритетів соціально-економічного розвитку і за регульованими відсотковими ставками. На користь розвитку централізованої організації грошових потоків по лінії трансформації заощаджень в інвестиції в Україні свідчить те, що значення централізованого регулювання грошових потоків особливо важливе в країнах з незбалансованою і нерівноважною економікою. В більшості таких країн головна проблема полягає не стільки в підвищенні прибутковості інвестицій, скільки в їх наявності. Досвід показує, що в країнах з нестабільними і неконкурентоспроможними економічними системами будь-який серйозний інвестиційний проект вимагає державного стимулювання і підтримки.

Важливим напрямом впровадження новітніх технологій централізованого регулювання грошових потоків є організація грошового потоку «емісія - виробничі інвестиції». Інноваційні пріоритети економічної політики вимагають переорієнтації каналів грошової пропозиції на забезпечення зростання виробництва. Вітчизняні науковці вважають, що у сфері організації грошової пропозиції повинні бути створені канали і механізми залучення капіталу у виробничу сферу. Нині ж із усіх можливих у ринковій економіці каналів притоку виробничих інвестицій у вітчизняній економіці головним є один - власні кошти підприємств. Основним для ринкової економіки механізмом розширеного відтворення є трансформація заощаджень в інвестиції через банківську систему. У вітчизняній економіці такий механізм практично не працює через недостатність кредитування банками реального сектора [46]. У 2007 році понад 90% промислових

підприємств здійснювали інновації за рахунок власних коштів, обсяг яких становив майже три чверті загального обсягу витрат (8,0 млрд. грн.). Кредити на суму 2,0 млрд. грн. отримали 145 підприємств. Кошти іноземних інвесторів, обсяг яких становив 0,3 млрд. грн. (3,0%), залучили 23 підприємства. Лише 44 підприємства отримали підтримку держбюджету та 13 - місцевих бюджетів (їх сукупний обсяг становив 152,1 млн. грн., або 1,4%) [45].

На думку вітчизняних дослідників, технологія грошової пропозиції повинна забезпечити необхідний рівень пропозиції кредитних ресурсів за доступними для виробничої сфери відсотковими ставками [71]. Ставка позичкового проценту в першу чергу впливає на відтворювальні процеси у виробництві товарів і послуг. Зокрема, зниження ставок позичкового процента по кредитах забезпечує підприємствам реального сектора економіки зниження витрат на виробництво товарів і послуг; можливість збільшення кредитування потреб, пов'язаних з модернізацією виробничого потенціалу підприємств; більш сприятливі умови для залучення інвестицій на створення інноваційного виробництва. Стимули до додаткових інвестицій із залученням кредиту зберігатимуться доти, доки очікувана рентабельність перевищує поточну норму процента або дорівнює їй. Однак в Україні дана схема на сьогодні не відповідає реальним економічним умовам, що обумовлюється низкою процесів, таких як, інфляція, кризові явища в економіці, нерозвиненість грошового ринку [103]. Раціональним є використання технології грошової пропозиції, заснованої на встановленні орієнтирів відсоткових ставок і забезпеченні відповідного їм рівня пропозиції грошей. При цьому орієнтири відсоткових ставок не повинні перевищувати рівень прибутковості виробничої сфери, забезпечуючи можливості залучення кредитів виробничими підприємствами. Технологія грошової пропозиції, заснована на цільовому регулюванні відсоткових ставок, повинна враховувати об'єктивні сформовані диспропорції в економічній системі, що виявляються в неоднаковому рівні рентабельності в різних галузях

економіки. Для цього доцільно використовувати методи «віконного» кредитування за зниженими відсотковими ставками галузей, що характеризуються низьким рівнем рентабельності через об'єктивно сформовані цінові диспропорції [46].

Разом з тим слід зважати, що в сучасних умовах процент визначає не тільки темпи економічного розвитку, але і його тип. Низький процент стимулює не лише розширення капіталовкладень за рахунок позичкових коштів, а й екстенсивне зростання, яке не веде до високої конкурентоспроможності. Навпаки високий процент активізує інтенсивні фактори економічного зростання, підштовхує процеси реорганізації і модернізації виробничого апарату, робить більш жорстким відбір інвестиційних проектів, що є ефективним важелем підвищення конкурентоспроможності підприємств реального сектора економіки країни [103].

Таким чином, в умовах переходу до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку процентна політика вітчизняної банківської системи повинна органічно поєднувати запобігання екстенсивному розвитку економіки з забезпеченням підтримки новостворених інноваційних підприємств та високоефективних наукомістких інвестиційних проектів. Така політика вимагає розробки гнучких та диференційованих підходів до кредитування інноваційних підприємств та потребує державної підтримки шляхом надання пільг.

В сучасних умовах не можливо оминати увагою вплив світової фінансової кризи на вітчизняну економіку та проблеми, що виникають в сфері фінансово-кредитного забезпечення інноваційної діяльності. Нині багато науковців, експертів вважають, що кризою необхідно скористатися як трампліном для початку значних структурних змін економіки в напрямку розвитку інноваційної діяльності в різних галузях економіки. Економіка, що заснована на вичерпних природних ресурсах та ресурсо- і енергомістких технологіях, несе в собі системну загрозу кризи та занепаду, в умовах, коли

людство створює інноваційні технології, які дозволяють відмовитись від традиційних ресурсних джерел, а підприємства, що ґрунтуються на застарілих технологіях втрачають конкурентоспроможність. Найбільш вірна реакція на кризу – пошук нових можливостей для розвитку бізнесу. Кризовий стан старої неефективної економіки, що переобтяжена ресурсо- та енергомісткими, екологічно небезпечними галузями, призводить до вивільнення дешевих трудових ресурсів. Також нині можливо вирішувати кадрові питання більш ефективно, так як на ринку з'явилися кваліфіковані спеціалісти з досить помірними вимогами до заробітної плати [12, 14]. Важливо, не втратити їх потенціал нині, а спрямувати на прискорений розвиток інноваційних проектів в таких галузях, як будівництво сучасної інфраструктури; розвиток інноваційної інфраструктури, альтернативна енергетика, екологічне підприємництво, розвиток сільського господарства та переробки сільгосппродукції, тощо.

Проблеми на кредитному ринку є однією з найважливіших характеристик кризи сучасної світової економіки. Гроші, що необхідні для розвитку бізнесу значно подорожчали. Значною проблемою залишається те, що навіть державна підтримка комерційних банків за умов кризи не забезпечує надходження коштів в реальний сектор економіки. Така проблема характерна, наприклад, для російської економіки: держава забезпечує ліквідність банківської системи і очікує змін ситуації в економіці. Але банки вирішують в першу чергу свої проблеми: відновлюють капітал після збитків, що зазнали внаслідок кризових явищ, створюють надлишковий запас ліквідності на випадок погіршення ситуації. Реакція вітчизняних комерційних банків мало відрізняється від вищезазначеного.

Тому задля розвитку інноваційної діяльності і використання для цього вивільнених кваліфікованих трудових ресурсів необхідно забезпечити пільгові умови кредитування інноваційних проектів. Це, зокрема: надання пільгових державних кредитів; утримання процентних ставок за кредитами на інноваційні цілі на тому рівні, за яким вони видавалися; продовження

строку дії кредитних угод, в разі видачі кредиту на інноваційні цілі. Забезпечення пільгових умов кредитування інноваційної діяльності необхідно підтримувати шляхом зменшення податкового навантаження стосовно інноваційно спрямованих суб'єктів господарювання та стосовно банків, які здійснюють їх пільгове кредитування. Існують також пропозиції російських дослідників щодо суспільного договору держави та банків, згідно якого держава надає допомогу за умов дотримання банками умов щодо лімітів кредитування життєвоважливих галузей, тобто банки зобов'язуються бути інструментом здійснення державної політики і свідомо та за підтримки держави йдуть на ризик в умовах фінансової кризи [12]. Слід зазначити, що запровадження інноваційних технологій в певних галузях вітчизняної економіки є їх життєвонеобхідною умовою, тому вищезазначені пропозиції є досить цікавими.

Таким чином, важливим напрямом розвитку вітчизняної грошово-кредитної та фінансової політики є адаптація її засобів до вимог інноваційно-інвестиційної моделі економіки та запровадження комплексу заходів спрямованих на нарощування обсягів довгострокового кредитування інноваційних суб'єктів господарювання; збільшення обсягів державного фінансування НДДКР; активну підтримку грошово-кредитних та фінансових засобів немонетарними інструментами стимулювання інноваційної діяльності; впровадження інноваційних технологій монетарного регулювання економіки.

Подлесна, В. Г. Кредитне забезпечення інноваційної діяльності в Україні [Текст] // Грошово – кредитні засоби регулювання економіки : монографія / Л. В. Кривенко, О. І. Дутченко, М. І. Синюченко та ін. ; за заг. ред. Л. В. Кривенко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – С. 155-165.